

وزیر معارف - در ماده دهم قانون وزارت معارف هیئتی بعنوان هیأت مشاوره پیش بینی شده و چند وظیفه هم برای آن هیأت تعیین شده ولی متأسفانه این وظایف بطرز روشن نوشته نشده. از طرفی ماده مزبوره بفرض طرز تشکیل شورای عالی معارف نشود و از طرف دیگر وجود يك هیأت مشاوره برای وزارت معارف خیلی لازم است معیناً وزارت معارف لایحه مضمون ۹ ماده برای پیشنهاد مجلس شورای ملی تهیه نموده که هم طرز تشکیل شورای عالی معارف و هم وظایفی را که شورای عالی معارف باید در عهده داشته باشد و باید بعمل آورد در آن مصرح است که فعلاً حاضر است و تقدیم می‌دارم و امیدوارم زودتر بتصویب مجلس شورای ملی برسد که هیأت مزبوره تعیین شده و وظایفی که در عهده دارد بموقع اجراء بگذارد

رئیس باید به حکمسیون وزارت معارف فرستاده شود.

پیشنهادی از طرف سی نفر از آقایان نمایندگان رسیده قرائت می‌شود

(آقای ندین بمضمون زیر قرائت نمودند)
 نظر باینکه فظامنامه داخلی معاینی دارد که مجلس سوم نیز متوجه و مصدق آن بوده و برای رفع معایب مذکور کمیسیون نیر تعیین شده بونه ولی بواسطه تعطیل مجلس سوم موفقیت در اصلاح نظامنامه داخلی حاصل نشد مقتضی است که مجلس شورای ملی عطف توجه در اصلاح نظامنامه مزبوره بعمل آورد بشا بر این پیشنهاد می‌شود که مجلس شورای ملی به هیأت رئیسه و یا کمیسیون مخصوص مأموریت بدهد که در نظامنامه داخلی مهالمه کرده و اصلاحات تقنینیه را راپورتا بمجلس شورای ملی تقدیم دارد.

رئیس در جلسه دیگر رأی گرفته می‌شود فقط برای اطلاع آقایان قرائت شد
 رقمه ایست از طرف هیأت انعاده تجار رسیده است بدو فرستاده شد کمیسیون عراض چون خواهش کرده اند در مجلس قرائت شود لهذا قرائت میشود (آقای سهام السلطان مراسله مزبور را بمضمون ذیل قرائت نمودند)
 (ساحت مقدس مجلس شورای ملی شیدا الله از کانه)

هیئت تجار تهران بمداز آنکه یقین کردند که اگر چندی دیگر تجارت ایران باحال مالیه و بانصطاط و تنزل برود حیات اقتصادی مملکت بطوری ضعیف و بسطوره عدم رهسپار می‌شود که هیچ معالج ماهر و حکیم حاذق را قوه معالجه آن نخواهد بود لهذا در صد کشف علت و جستجوی چاره برآمده بعد از م بالعات دقیق و تدقیقات عمیق با ملاحظه احصائیه گمرکی کاملاً معلوم کردند همانا علت این فقر روز افزون فلاکت اقتصادی زیادی و واردات تجارتی و قلت بلکه هدم صادرات است و این نکته را کاملاً محسوس بلکه یقین کردند مملکتی که مطابق احصائیه گمرکی همه ساله میلیونها بلکه بیشتر از تمام ثروت نقدی آن در صورتیکه آن ثروت هم خیلی معهود و در نزد ارباب

خبرت و بصیرت بیک مقدار جزئی بیش تخمین شده است) که صادراتش باشد غیر از رنگه هلاکت راهی و بجز وداع حیات اقتصادی سرنوشتی نخواهد داشت و بالاخره چاره را بطوریکه ممالک یرثوت عالم در احساس بلکه احتمال مختصر فزونی وارد است بر صادرات مملکت خود اعمال نموده اند فقط و فقط از جلو گیری از ورود اتمه تجملی خارجه دیده و این نظریه را نه تنها بر تبادل صادرات بر واردات علاج منحصر بفرد دانسته بلکه برای ترقی صنایع داخلی و ایجاد کار بجهت بیکاران بیشمار مملکت عامله و اثری فرض کرده و در زمان کابینه حضرت اشرف آقای مشیرالدوله مدظله با کمال امیدواری نتیجه نظریات خود را با صورت جامعی از اجناس غیر لازم و تفنی که یک نسخه از آن تلویحاً تقدیم می‌شود مستقیماً و بوسیله وزارت جلیله تجارت و مجلس شورای عالی تجارت به هیئت دولت تقدیم و اجرای فوری آنرا تقاضا و استدعا نمودند از آنجائیکه حضرت معظم الیه و اعضای کابینه شان رفع موانع ترقیات مملکتی را وجهه همت عالی خود قرار داده بودند و پیشنهاد تجار را عملی و قابل توجه دانسته و بهترین علاج برای جلو گیری از تهاجم سیل فقر و فاقه عمومی دیدند و صریحاً و غیره اجرای سریع آنرا دادند ولی بدبختانه قبل از اینکه داخل عملیات در این موضوع مقدس شوند کابینه ایشان مستغنی و تجار بایک دنیا اسف و بی طاقتی منتظر تشکیل هیئت دولت وطن خواه فعالی بودند حالیه که بحمد الله تعالی مجلس شورای ملی منعقد و هیأت دولتی از اشخاص مملکت دولت در تحت ریاست عنصر فعالی مثل حضرت اشرف آقای قوام السلطنه دامت شوکته مصدر کار است موقع را مقتضی دیده با کمال بی صبری در نهایت امیدواری استدعا و انتظار داریم از طرف مجلس مقدس بهیئت دولت توصیه و تأکید شود هر چه زودتر پیشنهاد معروضه عطف توجه فرموده داخل عملیات شوند و از این راه خدمت شایانی بثروت مملکت فرموده و منت بزرگی بر اهالی فقیر و پریشان ایران بگذارند زیاد جسارت است.

آقای ارباب کیخسرو (اجازه)
ارباب کیخسرو - بدیهی است هیئت تجار که این پیشنهاد را کرده اند فی الواقع این پیشنهاد بر ضرر خودشان است و نقطه نظرشان بمنافع عمومی داده است.

این همان مسئله ایست که بنده در موقع معاهده چنین متذکر شدم و عرض کردم باب تفننات باید بسته شود نه اینکه باز شود فعلاً هم بخواهیم از مقام محترم ریاست مجلس سؤال کنم که از خواندن این مرایضه که مجلس شورای ملی چه قصدی دارند و در این خصوص چه نظریه اتخاذ فرموده اند و مجلس چه قسم اقدامی خواهد کرد بدبختانه ما باینکه سالهاست وزارت تجارت داریم فقط به چیزیکه وجود نداشته يك اداره صعبی بوده است که در امور تجارتی در مواقع لازمه نظریاتی اتخاذ کند اگر نظرشان این باشد که بوزارت تجارت ارجاع بفرمایند بنده نمی‌دانم در وزارت تجارت کدام اداره عملی موجود است که بتواند در این باب نظری اتخاذ کند و بتواند از این مقصود عالی که تجار

پیشنهاد کرده اند نتیجه بگیرد و بیش از این بدست خودمان ضرر وارد نکنیم همین قسم که نوشته اند صادرات نداریم و وارداتمان زیاد است ولی فراموش کرده اند که یک قسمت از صادرات را بنویسند و بدبختانه آن قسمت بضرر مملکت است که متصل از سرحدات مملکت خارج میشود و بدانم آیا کسی در صدد هست از این مسئله جلو گیری کند؟ در خاتمه عرض میکنم که مقصود بنده این بود که مجلس شورای ملی یک نظر عملی اتخاذ کنند که در واقع مقصود تجار حاصل بشود و اگر ریاست محترم مجلس هم يك نظر خاص اتخاذ فرموده اند استدعا دارم بفرمایند

رئیس - این رقمه که آقایان تجار تقدیم کرده بودند يك صورتی هم از مال التجاردهائی که به عقیده آنها باید قلعن شود بآن ضمیمه نموده بودند این رقمه مراجعه شده کمیسیون تجارت مجلس بعد بوزارت تجارت نوشته شد وزارت تجارت شرحی مینویسد که اخیراً کمیسیون در وزارت مالیه تشکیل شد و از طرف وزارت تجارت هم عده در آن کمیسیون بوده اند و صورتی نوشته ارسال نموده اند صورتی که از طرف وزارت تجارت رسیده جامع تر است ولی صورتی که هیئت تجار نوشته اند ارجاع به اجناس تجملی است در هر صورت عقیده بنده این است که این رقمه و صورتی که تجار نوشته اند با صورت وزارت تجارت به کمیسیون تجارت هیئت تجار چند نفر نماینده بخواهد بعد از آنکه حاضر شدند مذاکرات لازمه نموده بعد نظریه خود را بمجلس شورای ملی تقدیم دارند (جمعی گفتند صحیح است)

رئیس - گمان میکنم در این فصوص مذاکرات کافی باشد (گفتند صحیح است)
 بعد از ختم جلسه باید آقایان دو کمیسیون انتخاب بفرمایند یکی کمیسیون شش نفری برای تعیین طرز رسیدگی به عملیات دوره فترت و دیگری برای تجدید نظر در قانون انتخابات کمیسیون تحقیقی هم که برای انتخابات غار و فشاویه تعیین شده بود چون مخبر آن کمیسیون استعفاء نموده باید کمیسیون تشکیل شود و مخبر جدیدی تعیین نمایند جلسه آتی هم روز شنبه چهارم قوس دوساعت بغروب و دستوراً بهم اگر مغالفی نباشد ادای مراسم تعلیف از طرف بعضی از آقایان و کلاه دستور در عهد نامه ایران و افغانستان خواهد بود.

مؤتمن السلطنه - استدعا میکنم مقرر فرمائید آقایان در ساعتی که مقرر میشود تشریف بیاورند مجلس دوساعت از شب گذشته ختم شد
جلسه ۴۴
صورت مشروح مجلس یوم سه شنبه بیست و هشتم ربیع الاخر مطابق هفتم قوس ۱۳۰۰
 مجلس يك ساعت قبل از غروب در تحت ریاست آقای مؤتمن الملك تشکیل گردید.
 (صورت مجلس یوم سه شنبه سی ام عقرب را به آقای ندین قرائت)
 رئیس - آقای غضنفرخان با اجازه غایب بوده اشتباهاً بی اجازه نوشته شده است آقای آقا سید - یعقوب (اجازه)
 آقای سید یعقوب - کمیسیون عراض و مرخصی

به آقای شریعتمدار بعنوان مریدی داده بود باید این ملاحظه بشود که چون مرض ایشان رفع شده است دیگر کمیسیون اجازه نداده

رئیس - بصورت جاسه اعتراضی هست (ایرادی نشد)

رئیس - صورت مجلس تصویب شد البته خاطر آقایان نمایندگان از فوت ناگهانی مرحوم معتضد الدوله نماینده کرمانشاهان مستحضر است بنده یقین دارم خاطر تمام آقایان نمایندگان از این قضیه مؤلمه افسرده و متألم است زیرا آن مرحوم معتضد الدوله از اشخاصی نبود که فوتش بلاقیدی و بدون حساب تأسف انگیز تلقی بشود (از طرف جمعیت صحیح است) در مدت قبلی که آن مرحوم در بین ما بود بواسطه آنکه صاحب عقل سلیم و قلبی مافوی آرایش بود احترام ما را نسبت بخود جلب و قلوب تمام را مجذوب نموده بودند تأسفی که ما داریم نه فقط برای این است که فقدان یک نفر از دوستان و رفقای خود دچار شده ایم بلکه بیشتر برای این است که یک مرد سلیم النفس و صاحب فضایل اخلاقی از میان مارفته است و تسلی عظمی که دادیم این است که بواسطه فضایل اخلاق و اعمال نیک و قلب صاف در جزوار رحمت رب العزیز مرزوق رحمن هستند (از طرف جمعیت - انشاء الله رحمت الله علیه) عقبه بنده این بود که با احترام دخالت آن مرحوم و برای ابراز حسنیات تأسف انگیز تمطیل کنیم ولی بواسطه آنکه کارهای خیلی مهم داریم پیشنهاد میکنم جلسه ختم شود و یک ربع از شب گذشته دوباره جلسه منعقد شود (گفتند صحیح است)

(در این وقت جلسه ختم و نیم ساعت از شب گذشته مجدداً منعقد گردید)

رئیس - عهدنامه ایران و افغانستان جز در صورت روز شنبه بوده چون رایورت کمیسیون خارجه حاضر نشده بود محول بامروز شده منطبقاً بر عهدنامه ایران و روسیه در روز رایورتش حاضر شده اگر مخالفی نباشد جزو دستور امروز بشود (مخالفتی نشد) فعلاً عهدنامه ایران و افغانستان مطرح بحث است مذاکرات در کلیات است آقای مخبر رایورت را قرائت فرمائید

(آقای نصرت الدوله مخبر کمیسیون خارجه رایورت کمیسیون را بمضمون ذیل قرائت نمودند)

عهدنامه افغانستان را کمیسیون خارجه تحت مطالعه در آورده و پس از مذاقه لازمه برای احترام از بعضی سوء تفاهات و تأملین حسن روابط آیه کمیسیون خارجه الحاق دو فصل اضافی را باین عهدنامه لازم دانسته و نظر دولت را باین نکته متوجه ساخت وزارت خارجه نیز باجناب سفير افغانستان بر طبق نظریه کمیسیون خارجه داخل مذاکره شده و جناب معظم الیه برای تشییع مبانی دوستی و یگانگی و ابراز عقیده خالصانه از تشییع روابط و دادیه بین دولتین باین نظر موافقت و دو فصل اضافی را که ذیلاً درج میشود بر عهدنامه افزوده شد و اینک برای تصویب مجلس شورای ملی تقدیم میشود

رئیس - دو فصل الحاقیه هم طبع و توزیع شده نزد آقایان هست در کلیات اظهاراتی هست یا نه؟

(اظهاری نشد)

رئیس - در کلیات که ایرادی نیست رأی می گیریم که داخل در شور و مواد بشویم آقایان بیکه تصویب میکنند داخل در شور و مواد بشویم قیام نمایند (باستثنای دوسه نفر بقیه نمایندگان قیام نمودند)

- تصویب شد فصل اول قرائت میشود (آقای تدین بمضمون ذیل قرائت نمودند)

فصل اول از امروز به بعد دوستی صادقاته و مناسبات حسنه فیما بین ایران و افغانستان و اتباع دولتین مزبورین برقرار خواهد بود

رئیس - البته مخالفی نیست؟

آقای سید یعقوب - بنده عرض دارم اگر یک کلمه اضافه بشود

رئیس - اضافه نمیتوانید بفرمائید بموجب ماده سی و دوم نظامنامه داخلی بایستی اعتراض خودتان را قبلاً بنویسید که بکمیسیون ارجاع شود

خطاب به آقای نصرت الدوله مخبر کمیسیون خارجه اعتراضی که بکمیسیون داده نشده

نصرت الدوله - خیر

رئیس - پس مخالفی نیست فصل دوم قرائت میشود

(بمضمون ذیل قرائت شد)

فصل دوم - سفرای کبار و وزرای مختار و شازده و افرمای هر یک از دولتین معظمین متعاهدین در برابر یکدیگر از کلیه حقوق و امتیازاتی که بموجب عادات و رسوم بین المللی معمول و مقرر شده است بهره مند خواهند بود

رئیس - در این باب اعتراضی هست که بکمیسیون ارجاع شود یا خیر

(اظهاری نشد)

رئیس - ایرادی نیست فصل سوم قرائت میشود (بمضمون ذیل قرائت شد)

فصل سوم - اتباع دولتین معظمین متعاهدین خواه در موقع مسافرت و خواه در موقع اقامت مورد احترام واقع شده و کاملاً در حمایت مأمورین دولت متبوعه خودشان خواهند بود

رئیس - کسی اعتراض دارد

حاج شیخ اسدالله - ماده الحاقیه راجع ماده است

رئیس - دو فصل الحاقیه بعد قرائت میشود در فصل سوم ایرادی نیست؟ گفته شد خیر (فصل چهارم قرائت میشود)

(آقای تدین بمضمون ذیل قرائت نمودند)

فصل چهارم - اتباع دولتین متعاهدین مقیم یا مسافر در ممالک همدیگر تابع قوانین محلی بوده مرافعه و مناقشه و جنج و جنایات آنها در محاکم عدلیه محلی ایران و افغانستان رسیدگی و تسویه خواهد گردید - مأمورین سیاسی یا قونسولگری طرفین معظمین بهیچوجه حق دخالت در مسائل فضائی مهم از حقوقی و جزائی اتباع خود در خاک یکدیگر نداشته و مرجع کلیه دعوی اتباع دولتین محاکم داخلی دولت متوقف و فیها خواهد بود

رئیس - نسبت به فصل چهارم حرفی هست؟
آقای میرزا علی کازرونی - بنده سؤالی دارم

رئیس - بفرمائید

آقای میرزا علی کازرونی - عرض میکنم اگر یک نفر از اتباع دولتین در مملکت متوقف فیها مرتکب خلاف و جنایتی شد و فرار کرد بخاک دولت متبوعه خود رفت با چنین شخصی چه معامله خواهد شد؟

نصرت الدوله مخبر کمیسیون خارجه -

فصل هفتم را مراجعه بفرمائید

(مطالعه نمودند)

رئیس - (خطاب بآقای میرزا علی کازرونی) رفع سوء تفاهم شد

آقای میرزا علی کازرونی - این فصل راجع باین است که اگر فرضاً یکی از اتباع دولت ایران تقصیری بکند و بخاک افغانستان برود لیکن سؤال بنده این است که اگر یک نفر از اتباع افغانستان در ایران یک جنایتی مرتکب شد و با افغانستان فرار کرد یا بالعکس یک نفر از اتباع ایران در افغانستان مرتکب تقصیر شد و بایران فرار نمود با چه شخصی چه معامله میشود

مخبر - بنده باز تصور میکنم فصل هفتم با

تطبیق آن بفصل ماقبل خودش جواب این سؤال را بدهد مثلاً یکی از اتباع افغانستان چنانچه میفرمائید در خاک ایران جنایتی کرد بمملکت خودش فرار کرد از دولت افغانستان محاکمه او را میشود تقاضا کرد مانعی ندارد و اگر یک ضررهای وارد آورده باشد باز جبران آن خسارت از مجاری دیپلوماتیکی و دولتی از آن دولت تقاضا میشود

آقای میرزا علی کازرونی - اجازه می

فرمائید فصل هفتم را بخوانم؟

رئیس - بخوانید

آقای میرزا علی کازرونی - فصل دهم منویسد در صورت تقصیر و فرار یکی از اتباع دولتین متعاهدین بمملکت دیگری مأمورین دولتین معظمین حق خواهد داشت که بوسیله جاری سیاسی اعاده او را بمملکت خود تقاضا نمایند و از طرف حکومت محلیه از این مساعدت خود داری نخواهند شد ولیکن مقصرین سیاسی از این ترتیب مستثنی خواهند بود

این فصل همچون نشان میدهد که اگر فرضاً یکی از اتباع ایران فرار بکند و برود با افغانستان لیکن بنده عرض کردم اگر یکی از اتباع افغانستان در ایران مرتکب جنایتی بشود تقصیر عمل او کجا باید بشود آیا او را بایران اعاده میدهند یا در افغانستان محاکمه میشود در اینجا تصریح ندارد خوب است آقای مخبر توضیح بفرمائید

- آقای مشیرالدوله (اجازه)

مشیرالدوله - در این خصوص بقدری که لازم بوده است در این عهدنامه تصریح شده اما مورد بخصوصی را که آقای کازرونی فرمودند حقوق بین المللی تکلیفش معین است هیچوقت هیچ دولتی

مورد آمیز دولت روس نسبت بدولت ایران باشد و اگر اعتراضاتی نسبت ببعضی مواد می شود مقصود این نیست که ما يك سوء ظن حاصل کرده باشیم که دولت روسیه با آن همه درجه دوستی که اظهار کرده در ضمن يك نیت بدی داشته باشد بنده بکلی ایشتماله را تکذیب میکنم.

ولی در همین حال امیدوار و متوقع هستم همانطوری که با يك قدم های دوستانه بطرف ما آمده اند در این جزئیات هم ما موافقت نکنیم بهترین دلیلی که برای اثبات عرض خودم میکنم اینست که يك قسمت عمده از اعتراضات بنده فقط از مطایقه ترجمه روسی با فارسی رفع شد یعنی مسائلی در کلمات فارسی بود که ظاهراً قدری اسباب تشویش خیال می شد بعد که بامتن روسی مطایقه کردیم دیدیم بکلی غیر آن است که در فارسی نوشته شده و بسیار بد ترجمه شده همان موادی را که ما اعتراض داشتیم و دیدیم در متن روسی کاملاً مطابق میل و آرزوی ما است ولی بعضی چیزهای دیگر هم بود که با عبارت روسی موافق بود و قدری اسباب تردید است و البته دولت روسیه امروز کاملاً طرفدار استقلال ایران است و میل دارد يك دولت مستقلی باشد و در امور داخلی و خارجی خود هر طور حق حاکمیت داشته باشد و البته حاضر نخواهد شد برای يك عبارات و کلمات جزئی باین نیت حسنه خدشه وارد شود.

بنا بر این پس از تشکر و امتنان از این موافقت دولت سویت با دولت ایران امیدوار هستم که با همین حسن نیت آن ایرادات جزئی هم برطرف شود چنانچه الان دیدیم این مسئله يك سابقه هم پیدا کرد یعنی در معاهده افغانستان در ضمن شور بعضی ایرادات عبارتی بنظر کمیسیون رسید که ممکن بود اسباب سوء تفاهم بشود و چون دولت افغانستان غیر از دوستی نسبت بدولت ایران خیال دیگری نداشت حاضر شد بعنوان مواد الحاقی دو ماده به نام اضافه شود البته دولت روسیه هم که علاقه ما نسبت با او و همچنین روابط و منافع او نسبت بما بیشتر است باید بیشتر همراهی کند و بنده مواد اعتراضی خودم را خدمت آقای رئیس تقدیم می کنم که برای جلسه آتی به طبع و توزیع شده بنظر آقایان برسد.

رئیس - آقای حاج شیخ اسدالله

(اجازه نطق)

حاج شیخ اسدالله - بنده این جلسه امشب مجلس را یکی از جلسات نیک و ساعت خوب می دانم زیرا دو معاهده از دو دولت همجوار بمجلس شورای ملی آمده و مجلس شورای ملی يك نظر صاف و دوستانه نسبت به هر دو معاهده اظهار می کنند دولت ایران چنانکه مسلک دیرینه او بوده همیشه مصمم بوده است روابط دوستی با تمام دول و مخصوصاً دول همجوار دارا باشد و بچونچه ایندیشی خود را تغییر نداده و امروز دارد موفق می شود روابط دوستی و ودایه خود را با تمام دول بخصوص دول همجوار کامل تر و محکم تر نماید اگر چه دولت تزاری نسبت بدولت ایران گاهی فشارهایی وارد می آورد ولی دولت ایران با کمال تحمل و بردباری

تعمیل میکرد و روابط دوستی خود را با دول همجوار و غیره همجوار قطع نمیکرد و حالا می خواهد روابطش را محکمتر نماید و نسبت باین معاهده که امشب بمجلس آمده بنده تصور میکنم بعضی از موادش با آن تلگرافاتی که در سابق از طرف دولت حاضر در روسیه بدولت ایران شده و بملت ایران وعده داده است مخالفت عبارتی دارد و بنده شخصاً امیدوارم که دولت روسیه با همان نظر مساعدت و دوستی که نسبت بملت ایران دارد این اصلاحات عبارتی را هم تصویب و تصدیق بنماید.

اگر چه مخیر کمیسیون نظریات کمیسیون خارجه را شرح نداده و ذکر ننموده اند که کمیسیون خارجه در چه مواد نظر داشته و راجع بآن مواد چه در نظر گرفته تا مجلس شورای ملی نسبت بآنها امان نظری بکند ولی اغلب آقایان معاهده را قرائت کرده اند تصور می کنم موادی که محل نظر است انشاء الله با موافقت طرفین اصلاح خواهد شد و گمان می کنم آنقدرها مشکل نیست و مطمئن هستم که با ما موافقت خواهند کرد زیرا همه چنانکه با کمال میل بدوستی و روابط حسنه و ودایه بدولت روسیه داریم دولت حاضر روسیه هم با همین نظر را دارد اگر چه آقای ملک الشراء فرمودند تجریبات این مدتی که روابط تجارتنی ما با روسیه قطع شد کاملاً احتیاج ایران را از حیث تجارت بملت روسیه نشان داد لکن تصور می کنم این نظریه را فراموش فرمودند و از نظرشان محو شده بود فرمایند چنانچه آقای مشیرالدوله فرمودند ملت روسیه هم از حیث روابط تجارتنی بما محتاج هستند و بواسطه قطع همین روابط ضررهایی به آنها وارد آمد آنها هم می دانند که روابط تجارتنی و سیاسی با ایران کاملاً برای آنها نافع و مفید است و امیدوارم این دولت متابع مشترک خود را از دست نداده روابط سیاسی و اقتصادی خود را محکم تر و ثابت تر نمایند این است که بنده با این رایوررت موافق هستم که هر چه زودتر مطرح مذاکره شده و آن اصلاحات عبارتی یا عبارات اخیری اشتباهات عبارتی هم که سوء تفاهماتی تولید نموده در مجلس شورای ملی با موافقت نماینده محترم روسیه بعمل آمده اصلاح شود تا دوستی طرفین ثابت تر و محکم تر باشد.

مخیر - از نقطه نظر وظیفه مخبری کمیسیون بنده تکلیفی نداشتم زیرا آقایان بحمد الله همه موافقت و در رایوررت کمیسیون هم ذکر شده که کمیسیون خارجه با اساس معاهده موافق هست ولی آقای حاج شیخ اسدالله در ضمن بیان يك جمله اشاره بنظریات کمیسیون فرمودند لذا لازم دانستم خاطر ایشان و آقایان محترم را متوجه کنم که مطابق ماده ۴۲ نظامنامه داخلی کمیسیون مکلف نبود قبل از اینکه آقایان نظریات خودشان را اظهار دارند و مراجعه بکمیسیون شده باشد اظهار نظری بکنند و درین مذاکره مواد اگر اعضاء کمیسیون نظریاتی داشته باشند البته در مذاکرات شرکت نموده نظریات خود را اظهار خواهند کرد . نسبت باصل معاهده هم در رایوررت کمیسیون اشاره شده است که اعضاء کمیسیون کاملاً با اساس معاهده موافق هستند و از قرار معلوم آقایان دیگر هم با

کمیسیون توافق نظر دارند اگر چه آقایان اظهار کردند که درباره مواد جزئی نظریاتی دارند که بعد خواهند نوشت ولی در این موقع شاید زائد نباشد که بنده آقایان را با اصول و روش محسناتی که این معاهده برای ما دارد متذکر شوم . ما نباید فراموش کنیم که بموجب این عهد نامه تمام مقاولات تمام امتیازات و بالاخره تمام مفاد ادهای سابق العاد میشود و بموجب این عهدنامه کابینت لاسیون مابقی میشود و استقلال ما تأمین و تضمین قضاوت ما تثبیت میشود و بالاخره از این قبیل فوائد اصولی خیلی دارد . البته آقایان حق دارند اگر نسبت به این نظریاتی داشته باشند بفرمایند ولی کلیه محاسن عمده این عهد نامه را هم نباید هیچوقت از نظر محو نمائیم و امیدوارم قسمت های دیگر عهد نامه هم اصلاح شده و بزودی تصویب گردد.

رئیس - آقای سلیمان میرزا

(اجازه)

سلیمان میرزا - همانطور که آقایان قبل از بنده اظهار فرمودند و در رایوررت کمیسیون هم قید شده است تمام ماها با اساس این عهدنامه با کمال خوشوقتی و میل موافق هستیم و بنده بعلاوه امشب را یکی از شهبائی میدانم که يك تاریخ دیگری را که در همین قضای اطلاق گذشته است جبران خواهد کرد و البته آقایان فراموش نکردند که حکومت تزاری و حکومت های سابق روسیه نه تنها در داخله مملکت خودشان اساس ظلم و استبداد را ایجاد کرده بودند بلکه در هر نقطه که از اسام آزادی و مشروطیت اثری واستشمام رایجه میکردند در بر انداختن آن اساس و خفه کردن حس آزادی هر قدر میتوانستند سعی و کوشش میکردند بیچاره مملکت ما هم بنوبه خود در خیلی از مواقع دچار فشارهای ظالمانه همسایه جابر آن زمان واقع می گردید و آقایان البته معاهده ۱۹۰۷ و فشار غاصبان آن را فراموش نفرموده اند و بنده هم مخصوصاً اولتیماتوم راجع به مستخدمین آمریکائی و آن نتیجه وخیمی که بر این مجلس دوم پیش آمد و آن مذاکراتی را که میشد هرگز فراموش نخواهم کرد در یکی از آن اشخاصی که بر علیه آن اولتیماتوم حرف می زدند بنده بودم و باز در روی همین کرسی خطابه فریادهای استغاثه آمیز خود را بشام ملل دنیا می رسانیدم ولی چه فایده ظلم و استبداد حکومت جابرا نه که برداخله خود رحم نمی کرد و با نیت خودش آنطور سلوک می کرد جز اعتماد و حبس برای آزادیخواهان نصیب دیگری نه بوده است البته استغاثه ها و دلایل منطقی ما هم که می گفتیم دولت ایران دولتی است مستقل و وزیر بار این اولتیماتوم نیروی خارج نمی رفت و باید گوش نمی دادند و بالاخره کردند آنچه کردند تا منتهی به بستن مجلس دوم و آن صدماتی که همه آقایان مسبوق هستند شد کردند آنچه خواستند و هیچ قسم احتراماتی در مملکت مجاور خودشان مرعی نداشتند . نه از حیث مذهب نه از حیث آزادی نه از حیث احترامات دیگر . واقعه آذربایجان هیچوقت از قلب یک نفر ایرانی فراموش شدنی نیست جلب و اعدام علماء و غیره در آذربایجان در روزها شورا

یکی از روزهای جز آنکیز مذهبی فراموش نشدنی است و همیشه در تاریخ باقی است بمباردمان محل مقدس و ملی ما محترم ایرانیان در خراسان از برای یک نفر ایرانی فراموش شدنی نیست این است که پس از این همه ظلم و ستم تمام ملت متفق الکلمه چه از نقطه نظر مذهبی و چه از نقطه نظر آزادیخواهی بر علیه این حکومت ظالم جابر غاصب بوده و همیشه در اعماق قلب خودشان یگانه آرزویشان این بوده که این حکومت ظالم سرنگون شود و آزادی مملکت روسیه تأمین شود تا ما هم بنوبت خودمان خوشوقت شویم و نمره آن تعدیات بهمان حکومت جابر باشد درجه برسد مطابق قانون طبیعی .

ای که بد کردی ز بد این میباش
تخم بد کشتی و مروارید خدش

روئیده شد و نمرش بهمان اشخاص ظالم و غاصب زودتر از همه رسید خانواده رومانف زودتر از همه نتیجه اقدامات غاصبان خود را چشیدند و آنچه با آزادی خواهان داخله و خارجه چشاندند بودند منتقم حقیقی انتقام خود را گرفت و ما ایرانی ها و تمام آزادیخواهان از تمام این وقایع خوشوقت بودیم زیرا در نتیجه آن مشترک بودیم و بدیهی است مادام که آن اساس ظلم و استبداد برقرار بود هر آزادیخواهی بر علیه سیاست روسیه بود ما هم همان سیاست جابرا نه بودیم البته فراموش نفرموده باید که مجلس شورای ملی را با دسائیس صاحب منصبان همان مملکت توپ بسته و تمام صدماتی که باین مملکت رسید از همان مرکز ظلم و استبداد بود که بحمد الله سرنگون و واژگون شد و اثری از آن باقی نیست بنابراین هر قدر آنوقت آزادیخواهان ایرانی که اگر قبول کنند یکی از آنها هم بنده بودم بر علیه روسها کوشش می کردیم و بر علیه آن حکومت ظالم و جابر بودیم حق داشتیم ولی امروز که بحمد الله دامنه آن سیاست جابرا نه يك سیاست دوستانه و برادرانه بدل شده است البته نتیجه هم بعکس آنروز خواهد شد زیرا آزادیخواهان با آن سیاست دولت روسیه طرف بودند ولی امروز وقتی که سیاست تغییر کرد و يك سیاست آزادی و مساوات برادری در مملکت روسیه برقرار شده است طبیعتاً احساسات آزادیخواهان هم بهمان تعداد تغییر کرده و تمایل و طرفداری بقای دولت روسیه هستند دولت آزاد خوشوقت است که آزادی در همسایگی او هم برقرار باشد

چنانچه بالطبع نتیجه آن آزادی بما هم تعلق گرفت و تمام آن فشارهایی که بما داده شده بود و البته نتیجه امتیازات و قرار دادهای و تصویبات از هر حیث از برای ما ایجاد کرده بود جزو آن حکومت از قراریکه و چیرچیرین نوشته تمام را لغو و يك سیاست درستانه را قائل شده است که هر نوع قابل تقدیر و تمجید است و بنده هم نسبت بقسمت خود اظهار خوشوقتی از وجود يك چنین سیاست عادلانه می کنم و بالاخره در صد انعقاد این قرارداد برآمدم و دست برادری و دوستی خودشان را بطرف مادر از کردند ما هم منتقم میدانیم با آن دوست خودمان ایجاد یگانگی داشته باشیم البته شخص از دوست خود بیشتر توقع دارد تا از

دشمن خودش آنوقت که حکومت تزاری با فشار می آورد و ما در نیم دشتی با آزادی می کنند و دولت ایران هم آزاد و مشروطه بود و طبیعتاً دولت روسیه نباید بگذارد این دولت آزاد باشد و باید سعی کند آزادی آن را براندازد ولی امروز که احساسات آزادیخواهان از طرف روسیه بروز می نماید اگر ما بعضی کلماتی را در معاهده در نظر بگیریم و بطریق اصلاح پیشنهاد بکنیم از راه دوستی است که متوقع هستیم دوست جدید ما که اساس حکومت او بر آزادی است در صورتی که مطالب ما هم مطابق همان اصول و ترتیباتی است و خودشان هم سابقاً نوشته اند و بشام دنیا اختصار کرده اند در این جزئیات هم ما ما مساعدت کنند بقیه بنده این است که در این مطالب هم ما مساعدت خواهند کرد چنانچه بعضی ابهامات هم در عهد نامه افغانستان بود وقتی با سفیر محترم آن دولت مذاکره شد موافقت نمودند و اصلاح شد امیدوارم اگر در این خصوص هم پیشنهاداتی بکمیسیون بشود در صورتی که کمیسیون آنها را مقایسه با ترتیبات مقرر آزادی نداند بدولت رجوع کند کمال مساعدت با ما بشود و بزودی اساس اتحاد برقرار شود و بالنتیجه يك شبی را در تاریخ این اطاق داشته باشیم که با یکدیگر در خیلی از مطالب سیاسی و اقتصادی و ترتیبات دیگر کمک کنیم بعکس گذشته در آتی به روابط ودایه و دوستی برقرار باشد و اسباب خوشوقتی و تمایلات تمام آزادیخواهان باشد بنده هم باندازه سهم خودم از این عهد نامه اظهار خوشوقتی میکنم و امیدوارم بزودی با موافقت آقایان وزراء و کلاء و موافقت دولت ایران و روسیه بزودی بخوبی و خوش وقتی ختم شود و بالاخره نتیجه خوبی مایه طرفین بشود

(گفتند صحیح است)

رئیس - مذاکرات در کلیات کافی است (بعضی گفتند کافی است) چون جمعی از آقایان دیگر هم اجازه خواسته اند باید رای بگیریم آقایانی که مذاکره در کلیات را کافی میدانند قیام نمایند

(اغلب نمایندگان قیام نمودند)

رئیس - معلوم شد مذاکرات کافی است
سرشار معظم - بنده سؤالی دارم
رئیس - راجع باین مطلب است
سر داره معظم - بله
رئیس - بفرمائید
سر داره معظم - شور در کلیات است این عهدنامه کی خواهد شد ؟
رئیس - در آخر شور دوم
سر داره معظم - بنده در کلیات این عهدنامه نظریاتی داشتم و اجازه خواسته بودم و امروز در جلسه نخواستیم حرف بزنم حالا که مذاکرات را کافی دانستند حق خود را محفوظ خواهم داشت که در جلسه دیگر در ضمن شور کلی نظریات خود را عرض کنم با اضافه ترجمه این عهدنامه غلط شده است و ترجمه مجددی تعیین شده باید بکمیسیون رجوع شود
رئیس - اگر مایل بودید در کلیات قبل از دیگران اظهاراتی بنمائید میبایست قبلاً اسم خودتان را ثبت کرده باشید ولی حالا که در مجلس اجازه

نطق خواسته اید و قبل از شام پنج شش نفر اجازه خواسته اند تویت بجناب عالی نخواستیم
سر داره معظم - امشب نمی خواستم حرف بزنم بطور کلی در کلیات معاهده نخواستیم نظریات خود را گفته باشم ولی چون امیدواری دارم که از طرف دولت موافقت در مقصود بعمل خواهد آمد نخواستیم سخن سرانی کرده باشم
رئیس - رای دخول در شور مواد می ماند بر امروز پنجشنبه شور در مواد روز ه شنبه خواهد بود آقای آقا سید یعقوب دو فقره سؤال از آقای رئیس الوزراء دارند یکی راجع بقانون ثبت اسناد و دیگری راجع بقانون هیئت منصفه است

آقا سید یعقوب - از فراتر یک شنبه تمام قانون راجع به هیئت منصفه و مطبوعات از کمیسیون عدلیه گذشته است و بهیئت وزراء فرستاده شده خواستم از آقای رئیس الوزراء سؤال کنم که کی از هیئت وزراء بمجلس پیشنهاد میشود که مذاکره بشود

رئیس الوزراء - قانون هیئت منصفه در کمیسیون که معین شده بود تهیه شده است در هیئت وزراء هم قرائت شده و در ضمن توضیح قریباً بمجلس در رای می تقدیم خواهد شد

آقا سید یعقوب - سؤال دوم بنده این است که ثبت اسناد سابقاً يك جریان قانونی داشت که قانون آن از مجلس گذشته بود و بزقرار مسوع ثبت اسناد بآن ترتیب سابق بهم خورده و يك قانون دیگری برای آن نوشته شده و ثبت اسناد هم بهترین چیزی است برای تأمین حقوق اهالی از آقای رئیس الوزراء سؤال می کنم که این قانون چه وقت به مجلس خواهد آمد

رئیس الوزراء - جواب در جلسه بعد عرض خواهد شد

رئیس - سابقاً در این جا برای انتخاب دو کمیسیون رای داده شده یکی راجع به تنظیم روسیه یکی بتعلیمات دوره فترت دیگری راجع به تجدید نظر در قانون انتخابات اشخاص که میبایستی استخراج آراء کنند تعیین شده اند حالا معین میشوند که وقت بیرون تشریف می برند اعضاء این دو کمیسیون را تعیین نمایند

آقای تدین استقراغ نموده آقای نصیر دیوان و رکن الملک بحکم قرعه معین شدند

رئیس - آقای رکن الملک و آقای نصیر دیوان معین شدند اشخاصی که به عهدنامه ایران و افغانستان معین شده اند ایران و روس اعتراف دارند باین اعتراض شان را بنویسند که به کمیسیون رجوع شده آقای سیدالملک پیشنهاد کردند در نظامنامه بطوریکه در نوشته نشده است . نوشته شده است که هر کس نظریاتی دارد یعنی هر جای معنی بنظرشان برسد و اعتراض دارند باید بنویسند تا فریاده فغان عب زانو . به اصطلاح به کمیسیون توضیح بدهند بعد از آنکه سواد این عهدنامه را نوشته طبع و توزیع میشود و در آن صورت مجلس به کمیسیون فرستاده می شود . خودشان هم باید بکمیسیون بروند و در آن جا توضیحاتی که لازم می باشد بنده

غرض این است که فقط نوشته شود بنده پیشنهاد میکنم
 فلان ماده فلان طور نوشته شود باید نوشته شود فلان ماده
 بفلان دلیل دارای این معایب است و این پیشنهادی که
 آقای سدیدالملک کرده اند بایشان مسترد میشود که
 که اصلاح نمایند جلسه آتی هم روز پنجشنبه نهم دو
 ساعت بغروب و دستور آن اولاً شوراول در عهدنامه
 ایران و روس ثانیاً بودجه جمع مجلس خواهد
 بود.

مجلس دو ساعت از شب گذشته ختم شد

صورت مشروح مجلس لیله جمعه دهم

برج قوس ۱۳۰۰ مطابق دوم شهر

ربیع الثانی ۱۳۴۰

مجلس نیم ساعت از شب گذشته در تحت ریاست

آقای مؤتمن الملک تشکیل گردید

(صورت مجلس یوم سه شنبه هفتم برج قوس را

آقای تدین قرائت نمودند)

رئیس - نسبت بصورت مجلس اعتراضی هست

یا نه ؟

(اظهاری نشد)

رئیس - اعتراضی نیست صورت مجلس تصویب

شد دستور امشب اولاً ماده راجع بجمع بودجه مجلس

است بعداً خذرای در باب اعتراضاتی که بعهدنامه ایران

و افغانستان شده است و دیگر شور در عهد نامه بین

دولتین ایران و روس لکن رایورتنی از شعبه چهارم

راجع به نمایندگی گروس رسیده است قرائت میشود

رای می گیریم بعد داخل دستور می شویم • آقای آصف

الممالک

احضار برای قرائت رایورتن

آقای آصف الممالک رایورتن مزبور را بمضمون

ذیل قرائت نمودند

شعبه چهارم بتاريخ ۵ ذی الحجه ۱۳۳۹ بدوسیه

انتخابات گروس رسیدگی ومدافه لازمه بعمل آورد

جریان انتخابات آنجا مطابق مقررات قانون بعمل آمده

انها چیزی که مورد بحث واقع شده این بود که انجمن

نظارت مدت ایام اخذ آراء را دوازده روز قرار داده و از

مدت قانونی تجاوز نموده است نظر باینکه اولاً از زیاد

ایام اخذ آراء لطمه بصحت جریان انتخابات وارد نمی

آورد و بعلاوه در سایر مراحل قانونی رعایت ترتیبات

لازمه بعمل آمده و بعد از انقضاء مدت انتخاب هیچ

گونه شکایتی از طرف انتخاب کنندگان ملاحظه

نشد شعبه باتفاق آراء صحت نمایندگی آقای حاج

شیخ محمد حسن را از طرف گروس که با اکثریت ۱۲۴۳

رای از ۲۲۹۳ رای دهندگان است تصدیق و باعتبار

نامه ایشان رای می دهیم

رئیس - نسبت به این رایورتن مخالفی هست

یا خیر ؟

(اظهاری نشد)

رئیس - پس رای می گیریم آقایانیکه نمایندگی

آقای حاج شیخ محمد حسن را تصویب می کنند قیام

نمایند .

(اغلب نمایندگان قیام نمودند)

رئیس - تصویب شد؛ رایورتن کمیسیون محاسبات

وماده واحده که راجع بنمایند مجلس پیشنهاد کرده اند